

Likvärdiga barn

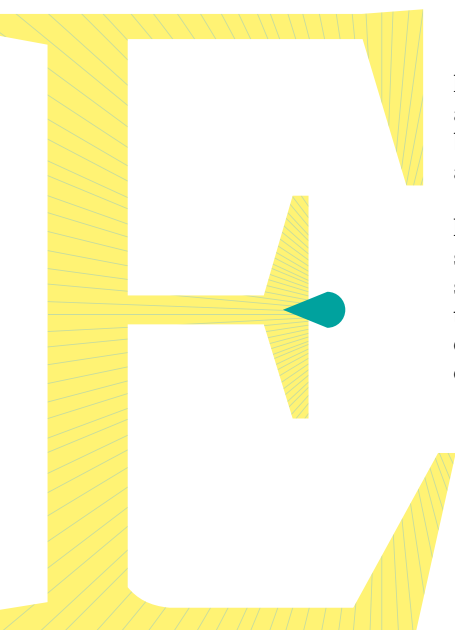
Forskarna är eniga om att något måste göras för att öka den svenska skolans likvärdighet – men vad råder det delade meningar om.

Av Staffan Eng
Illustration Rebecca Elfart

leka bäst

Mer resultatuppföljning, satsningar på nyanlända och höjda lärarlöner – kan det vara lösningen för att få en likvärdig skola?

LEVERNAS KUNSKAPER må vara på väg upp igen i Sverige, men på ett område fortsätter den svenska kräftgången: skolans likvärdighet.

I den senaste Pisa-mätningen från år 2015 var resultat skillnaden i naturvetenskap mellan hög- och lågpresterande elever i Sverige en av de största i hela OECD – bara i Israel och Nya Zeeland var klyftorna större.

Sedan Pisa-mätningen år 2006 har betydelsen av skolans elevsammansättning för elevernas resultat dessutom fördubb-

lats. Samtidigt har betydelsen av elevernas socioekonomiska bakgrund ökat och är nu större än OECD-snittet.

Vad är det egentligen som har hänt? Nihad Bunar, professor i barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet, menar att segregationen är den drivande faktorn bakom de ökande kunskapsklyftorna.

– Boendesegregationen driver på en viss elevsammansättning, och från den utgår allt: betyg, disciplin, ekonomi, skolans rykte och omsättningen på lärare och elever, säger han.

Han pekar på en rad svenska och internationella studier som visar att boendemiljön och klasskamraterna har betydelse för elevernas resultat – särskilt de svagaste.

I en amerikansk studie var skolans socioekonomiska status lika viktig för resultaten som elevernas bakgrund.

– Om det finns 70 procent nyanlända och 30 procent medelklass-elever i ett klassrum så drabbar det de nyanlända opropor-

tionellt mycket. De är de stora förlorarna i segregationen.

Nihad Bunar menar även att det finns belägg för att valfriheten har spätt på segregationen. Han har själv i anslutning till boken *När marknaden kom till förorten* (Studentlitteratur 2008) intervjuat personer på skolor i mångkulturella områden, som upplever att föräldrarna väljer skola efter andelen svenskar snarare än efter kvaliteten på undervisningen.

– Det finns en så cementerad uppdelning mellan olika skolor att man på vissa ställen är på gränsen till att ge upp.

ENLIGT SKOLVERKET hade bara hälften av de elever som invandrade till Sverige under årskurs 1–9 uppnått behörighet till gymnasiet när de gick ut grundskolan år 2015. Därför menar Nihad Bunar att fördelningen och mottagandet av nyanlända är en viktig del av likvärdighetsarbetet.

– Det tar tid att komma igång och lära sig svenska. Det är klart att de eleverna drar ner det genomsnittliga betyget på vissa skolor, men om de hade gått på en mindre segregerad skola så hade de kanske klarat sig.

Vad går det då att göra åt segregationen? I en underlagsrapport för Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm har

Nihad Bunar bland annat föreslagit analyser av skolors fysiska placering, elevutbyten, mentorer, samverkan med föräldrarna, kvotering av nyanlända och rekrytering av de bästa rektorerna och lärarna till de utsatta skolorna.

– Vi ska inte vara rädda för att dis-

kutera radikala lösningar som bussning av elever och nedläggning av skolor i förorterna, men besluten måste tas tillsammans med föräldrar, elever och andra lokala intressen.

Även Skolkommissionen har uppmärksammat segregationen och föreslog i sitt slutbetänkande i våras en lagändring som ska tillåta lottning från årskurs 7 i syfte att främja en allsidig social sammansättning på kommunala och privata skolor med fler sökande än platser.

MEN EKONOMHISTORIKERN

Erik Lakomaa vid institutet EHFF och Linköpings universitet menar att det är tveksamt om ett så kallat kontrollerat skolval, där man försöker styra elevsammansättningen för att uppnå vissa mål, skulle få någon positiv effekt i Sverige.

– I de länder där man har infört olika former av kontrollerat skolval så har det varit en valfrihetsökande reform, inte ett sätt att lösa olika elevsammansättningsproblem när skolval väl har införts. Det gör att de erfarenheter som finns är mindre relevanta för Sverige, säger han.

Samtidigt menar han att ett kontrollerat skolval skulle riskera att skapa nya problem, till exempel ett strategiskt beteende där föräldrarna väljer den näst bästa i stället för den bästa skolan, för att vara säkra på att deras barn ska komma in och inte bli bortlottat till den sämsta skolan.

– Det kommer att gynna de starka familjerna, vilket man har sett i andra länder. Därför har man avskaffat systemet på flera håll, säger han.

I stället tycker Erik Lakomaa att vi borde lägga resurserna på det som vi vet har stor betydelse: lärarna. Han hänvisar till

”Vi ska inte vara rädda för att diskutera radikala lösningar.”

Stanfordekonomen Eric Hanushek, som i en studie från år 2011 visade att elever som fick de – mätt i tidigare elevresultat – bästa lärarna lärde sig tre gånger så mycket som de elever som fick de sämsta lärarna.

– Skillnaden mellan klasser med olika lärare kommer att vara större än skillnaden mellan olika skolor, säger Erik Lakomaa.

Enligt TALIS-rapporten från 2013 är andelen skickliga lärare med lång yrkeserfarenhet lägre på utsatta skolor i

Sverige. Skolinspektionen har också nyligen konstaterat att en majoritet av huvudmännen inte vidtar några riktade åtgärder för att ändra på det, trots de lagliga kraven på att fördela resurser efter elevernas behov.

FÖR ERIK LAKOMAA är en del av lösningen på problemet helt enkelt att erbjuda de löner som krävs för att locka de bästa lärarna. Men han betonar också att högt presterande och behöriga lärare inte behöver vara samma sak – därför spelar rekryteringen en avgörande roll.

– Högre löner är en resursfråga, men det finns mycket forskning som visar att enbart resurser inte löser några problem i skolan. Om man däremot flyttar resurser till ett område där de gör bättre →

Nihad Bunar är professor i barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet.

FOTO: JOAKIM K. E. JOHANSSON

→ nytta så kan man förvänta sig resultat.

Därför argumenterar han i en ny rapport för Svenskt Näringsliv för att de svenska skolorna, som är ovanligt små i ett internationellt perspektiv, borde bli större eller arbeta tillsammans som koncerner.

Det skulle medföra stor-driftsfördelar och möjligheter till en ökad specialisering, vilket skulle frigöra resurser för högre lärarlöner. Dessutom menar Erik Lakomaa att det skulle gynna integrationen.

På en liten skola kan man få en socioekonomiskt skev elevsammansättning. En större skola kommer däremot med automatik att skapa en större spridning på eleverna, säger han.

MEN DET ÄR inte bara den yttre organisationen som kan ha betydelse för likvärdigheten. Maria Jarl, som är lektor i utbildningsvetenskap vid Göteborgs universitet, menar att också den kultur som "sitter i väggarna" kan förklara en del av skillnaderna i elevprestationer mellan olika skolor.

Tillsammans med kollegorna Ulf Blossing och Klas

Andersson har hon undersökt vad som skilde några skolor där elevresultaten kontinuerligt hade förbättrats från några skolor med motsatt trend. I urvalet togs också hänsyn till elevernas migrationsbakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå.

– Det var en viktig del av projektet att visa att det går att göra sådana strategiska jämförelser på ett trovärdigt sätt – det finns alldeles för lite av det i tidigare forskning, säger Maria Jarl.

RESULTATET, som presenteras i boken *Att organisera för skolframgång – strategier för en likvärdig skola* (Natur & Kultur 2017), visar att nästan hela verksamheten på de framgångsrika skolorna kretsade kring kunskapsmålen. Det skedde också en kontinuerlig kartläggning av elevernas kunskaper.

Ledningen hade stöd av en målinriktad förvaltning och uppmuntrade alla medarbetare att ta ansvar. Lärarna hade i sin tur höga förväntningar på sina elever, var tydliga ledare i klassrummet och samarbetade flitigt.

Så var det inte på de icke-framgångsrika skolorna, där var och en av lärarna skötte sitt och ofta lade ansvaret för skolans resultat på eleverna. I många fall fördes det inte ens någon aktiv diskussion om resultaten.

– Vi var nog alla ganska tagna av att vi faktiskt såg så tydliga skillnader i de här miljöerna, säger Maria Jarl.

Hon tror att förklaringen till skillnaden i elevprestationer är att eleverna

Maria Jarl och Erik Lakomaa.

lär sig bättre om de möts av en enad vuxenvärld, som tänker lika om skolans uppdrag – särskilt elever med större utmaningar i lärandet.

VAD KAN MAN då göra för att förbättra sin egen skola? Det första steget, tror Maria Jarl, är att kartlägga den egna situationen.

– Vi slogs av att de icke-framgångsrika skolorna inte kände igen sig i den bilden. De hade inte någon noggrann resultatuppföljning och förde inte så många samtal om elevernas resultatutveckling. Då blir det

väldigt svårt att identifiera vad man behöver göra.

Sedan gäller det att sätta sig ner med resultaten och likt en forskare ställa nyfikna, sökande frågor: Är det här nytt? Vad kan det bero på? Finns det skillnader mellan olika grupper?

– Jag tror inte att det finns något speciellt knep: Varje skolledare måste hitta sitt sätt för att i dialog med lärare på skolan bestämma vad man ska göra, säger hon.

Hur stor betydelse har då förbättringsarbetet för eleverna? Enligt en stor nederländsk metastudie från 1997 så kan

”Vi var nog alla ganska tagna av att vi faktiskt såg så tydliga skillnader.”

variationen mellan enskilda skolor förklara mellan 8 och 18 procent av elevernas skolprestationer.

– Man kan diskutera om det är mycket eller lite. Men om man tänker på att det som händer i verksamheten på skolorna är något man kan påverka

genom medvetna beslut och handlingar så skulle jag ändå säga att det är ganska mycket, säger Maria Jarl. ●

Läs mer:

Att organisera för skolframgång – strategier för en likvärdig skola av Maria Jarl, Ulf Blossing och Klas Andersson (Natur & Kultur 2017).

Tidskriften *Utbildning & Demokrati*. Vol. 26, Nr 1, 2017: Skolan och marknaden.

Skolverkets rapport 374, 2012: *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? – En kvantitativ analys av likvärdighet över tid.*

Från likvärdighet till marknad: En studie av offentligt och privat inflytande över skolans styrning i svensk utbildningspolitik 1969–1999, avhandling Mattias Börjesson, Örebro universitet 2016. →

RÄTT SKA VARA RÄTT

Vad är likvärdighet? Det är ämnet för den första artikeln i ett rättsvetenskapligt projekt i Uppsala, som undersöker hur väl det svenska regelverket är utformat för att uppnå en likvärdig skola.

Slutsatsen i artikeln är att det saknas en rättslig definition av vad begreppet innebär, vilket gör det svårt att bestraffa den som struntar i likvärdighetsarbetet. Det är också oklart om kravet på likvärdighet ska tolkas som en skyldighet eller bara en målsättning.

Det fyraåriga projektet, som leds av professor Olle Nordin, är inne på sitt andra år och undersöker frågor om ansvar, elevers rätt till stöd samt tillsyn och kvalitetsgranskning.

För Sara Gamborn, arbetslagsledare, och Marie Sandell, rektor på Röselidsskolan, har tåta utvärderingar och flexibla elevgrupper varit nycklar till likvärdig undervisning.

FOTO: JONNY LINDH

”Kartlägg och utvärdera väldigt tätt”

LERUM

Med flexibla elevgrupper och forskarhjälp har Röselidsskolan i Gråbo förbättrat resultaten trots ett utmanande elevunderlag.

För tio år sedan brändes högstadieskolan i Gråbo ner efter en period av bråk, bilbränder och skadegörelse – och dåliga resultat. Det ledde till en storsatsning i kommunen på en hållbar utveckling i Gråbo.

Som en del av den satsningen invigdes år 2012 tre nya skolor med entreprenöriellt lärande, som ska stärka elevernas självkänsla och motivation. En av dem är Röselidsskolan F-9.

Där finns det inte några klasslärare eller fasta scheman. I stället arbetar lärarlagen tillsammans i ämnesöverskridande projekt.

– Om man vill ha engagerade barn med en egen drivkraft kan man inte snuttifiera, utan alla lärare behöver samverka för att jobba övergripande med barnens lärande, säger Marie Sandell, som är rektor för årskurs F-3 och 4-5.

Undervisningen sker i flexibla studiegrupper som ändras kontinuerligt efter elevernas behov. Det gör det lättare att sätta in stödåtgärder där de verkligen behövs.

– Vi utvärderar väldigt tätt. När vi sätter in en resurs tänker vi: Hur ska det se ut när målet är uppfyllt? När vi har nått dit är det kanske bättre att andra barn får ta del av den resursen, säger Marie Sandell.

TILL SIN HJÄLP har rektorerna på Röselidsskolan haft pedagogikforskaren Ulf Blossing, som med sitt forskarteam har kartlagt förbättringsarbetet i kommunen, identifierat utvecklingsbehov och gett skolorna metoder för att intervjua sina egna pedagoger och elever.

– Undersökningarna har gjort att vi har fakta i diskussionerna. Ingen kan säga att det inte är så, för vi vet till exempel vad eleverna har sagt, säger Marie Sandell.

Av Ulf Blossing har rektorerna blivit uppmuntrade att fortsätta på den inslagna vägen, men har också fått jobba med att göra alla lärare delaktiga och låta arbetslagen bli mer självstyrande.

– Hela verksamheten har tänkt mer, vilket har bidragit till att vi har ett gediget uppfölj-

ningssystem. Vi kan arbeta förebyggande, eftersom vi vet var eleverna befinner sig, säger Marie Sandell.

Sedan starten har skolans resultat stadigt förbättrats, med undantag av en svacka under det senaste året. Elevernas närvaro har gått upp till nästan 100 procent, samtidigt som skadegörelsen har minskat och lärarna upplever att barnen har blivit bättre på att reflektera över sitt lärande.

FÖR SARA GAMBORN, som är arbetslagsledare i årskurs 4-5, innebär skolans sätt att arbeta framför allt att hon aldrig är ensam i det hon gör.

– Tidigare var jag klasslärare för en grupp på 26 barn. Då var det jag och de. Nu planerar och utvärderar vi allt tillsammans, säger hon.

Hon menar att det gör det lättare att våga testa nya idéer och lära av varandra. Men hon tycker också att det har varit en utmaning att hitta en balans i undervisningen, så att de så kallade effektmålen – till exempel att skapa modiga elever – inte går ut över kunskapsmålen.

Samtidigt har hon märkt hur det systematiska arbetet med flexibla elevgrupper har resulterat i fler elever med godtagbara kunskaper.

– Vi ser att hur vi organiserar oss får en direkt påverkan på resultatet. Det tycker jag är häftigt, säger Sara Gamborn. ● →

MARIES OCH SARAS TIPS:

- Arbeta med flexibla elevgrupper och tåta utvärderingar så att resurserna används till de barn som behöver dem bäst.
- Titta kontinuerligt på er själva i ett utifrånperspektiv.
- Skapa gemensamma mötesplatser så att alla på skolan jobbar åt samma håll. Då får alla elever på skolan en lika bra undervisning.

MJÖLBY

”Samordning frigjorde resurser”

Genom att samordna gymnasieskolorna och vuxenutbildningen kan Mjölby erbjuda en högkvalitativ undervisning trots ett litet elevunderlag.

När elevkullarna krympte i början av 2010-talet gick gymnasieskolorna i Mjölby med en allt större förlust. Den nytillträdde gymnasiechefen Pär Palmgren insåg att lösningen inte bara kunde vara bättre marknadsföring.

– Med fler utbildningsinsatser och färre elever måste det bli en del förlorare. Vi kunde se att vi måste anpassa organisationen på ett realistiskt sätt till det antal elever som vi hade, säger han.

PÄR PALMGRENS FÖRSTA åtgärder var att anställa fler rektorer med mer avgränsade ansvarsområden samt en logistiker med uppdrag att samordna schemalaggeningen mellan de olika enheterna.

Det gjorde det möjligt för de olika programmen på kommunens två gymnasieskolor och vuxenutbildningen att läsa fler kurser tillsammans, vilket

minskade antalet undervisningstimmar betydligt.

Även administrationen och elevhälsan samordnades. Resultatet blev att stora resurser frigjordes, vilket inte bara fick ordning på ekonomin, utan också har gjort det möjligt för skolorna att erbjuda ett brett kursutbud och nya satsningar på it, elevhälsa och praktisk utrustning.

– Samverkan har varit ett sätt att skapa volym. I små verksamheter är det svårare att tillhandahålla en god kvalitet, säger Pär Palmgren.

I dag samordnar man till och med lönebildningen, vilket ger möjligheter till en god löneutveckling för de lärare som gör ett bra jobb, oavsett vilken skola de jobbar på. Det ökar också chanserna att attrahera duktiga lärare.

– Ibland nöjer sig skolförvaltningar med att ge pengar till skolorna. Här försöker vi jobba i team med rektorerna och se till att förutsättningarna blir lika bra överallt, säger Pär Palmgren.

PÄRS OCH FRIDAS TIPS:

- Börja med att formulera en tydlig målbild: en skola där alla elever ska trivas och lyckas. Skilj mellan mål och medel under processen.
- Varje förändring är inte stor. Men summan av förändringarna kan ge möjlighet till offensiva satsningar på lärare, studiegrupper, elevhälsa och läroverktyg.
- Ge arbetet den tid det behöver. Var öppen med alla avvägningar och vägval och acceptera att det finns både för- och nackdelar.

Baksidan är att antalet lärartjänster har blivit färre.

– En förändringsprocess är aldrig enkel. Men skolan är absolut inte sämre i dag, säger Frida Engström, som är rektor för programmen Barn och fritid, Vård och omsorg och Språkinträdning på Kungshögskolan.

Många lärare tycker också att det är jobbigt att gå mellan två olika skolor, även om det problemet har minskat på grund av en smartare schemalaggenhet.

Samtidigt menar Frida Engström att de nya mötena har verkat stimulerande på de pedagogiska diskussionerna.

– Det har väckt många utmanande frågor: ”Så här är jag van att göra, men så är inte kulturen på den andra skolan.”

DESSUTOM MENAR Frida Engström att de större elevgrupperna i vissa fall skapar en bättre dynamik i klassrummet.

– När jag började sa en religionslärare som fick en klass med sex elever: ”Det går ju inte att föra vettiga diskussioner.” I dag är det kontroversiellt att säga att elevgrupper kan vara för små, men så är det.

Och hon har aldrig haft några problem med rekryteringen.

– Om vi inte samverkade skulle jag inte klara av att ha enbart heltidstjänster och inte ett så stort kursutbud heller. Då skulle vi få problem. ●

Pär Palmgren är gymnasiechef i Mjölby, där Frida Engström är rektor på Kungshögskolan.

FOTO: NICLAS FASTH